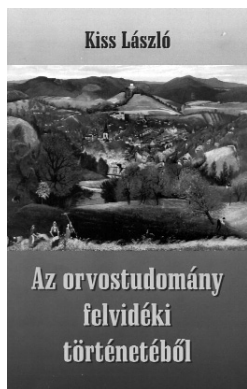
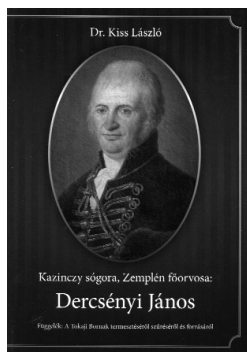

Orvoselődök nyomában

Dr. Kiss László két könyvéről

A történelmi Magyarország északi területét – amelyet Felső-Magyarországnak, s újabban Felvidéknek is neveznek – a történelem viharai az évszázadok során talán kevésbé sújtották, mint az alföldi részeket vagy a Délvidéket, ahol az oszmán-törökök 150 évig uralkodtak, de még az egy évig tartó tatárdúlás sem hagyott maga után akkora pusztítást, mint az ország más térségeiben. A felvidéki bányavárosoknak köszönhetően ez a terület gazdaságilag is fejlettebb volt, tehát kedvező feltételek alakultak ki mind az ipar, mind a kultúra fejlődése számára. Természetesen a németek viszonylag jelentős aránya is fontos tényező volt, hiszen a törökök végleges kiűzése után az ország a német anyanyelvű Habsburgok érdekszférájába került és hatalmukat elsősorban nekik köszönhetően tudták megszilárdítani. Mindezt persze csak azért említem, hogy magyarázatot adjak arra az egyébként logikus tényre, hogy miért van annyi német gyökerű és német nevű ember a szellem embereinek sorában. Persze, a származás problémája megkerülhetetlennek tűnik, ha az ember a XIX. századi nacionalista szemlélet alapján kívánja a dolgokat tisztázni, jöllehet maguk az érintettek talán nem is értették volna, hogy mi a baj velük. Ám ha az itt lejátszódott folyamatokat és eseményeket egy viszonylag jól behatárolható régióhoz kapcsoljuk és ebben a térben próbáljuk meg őket értékelni és minősíteni, alighanem messzebbre jutunk a múlt feltárásában és használhatóbb eredményeket kapunk. A nagyhatalmi beavatkozások eredményeként létrejött közép-európai utódállamok történelezeinek jelentős hányada egyelőre nehezen képes megszabadulni az aktuálpolitikai ballasztoktól és empátiakészségük is a nullához közelít. Ez a nagy társadalmi folyamatok és változások leírásánál talán még érthető lenne, bár így is elfogadhatatlan, de sajnós, sok esetben vonatkozik ez a tudománytörténet-írásra is, amely mindekenelőtt a szellemi teljesítményt hivatott elemezni és összegezni, illetve elhelyezni a nagyobb összefüggések rendszerében. Ha ezeknek a kritériumoknak és a tacitusi *Sine ira et studio*-nak a tükrében vizsgáljuk a most jubiláló (60 éves) csilizradványi körorvos és orvos-történész, dr. Kiss László tudományos munkásságát, egyértelműen leszögezhetjük, hogy sem szakmai szempontból, sem az általa feltárt adatok kezelésében nem hagy kívánnivalót maga után.

A Hont megyei gyökerű, gyermek- és kamaszkorát Paláston töltő orvosdoktor az 1980-as évek közepétől foglalkozik az orvostörténet-

tel, és ennek a szerteágazó szakterületnek is elsősorban a felvidéki vonatkozásaival. A szlovákiai magyar lapokban (főleg a *Hétben*) jelentek meg első cikkei, de hamarosan a magyarországi szakfolyóiratok (*Orvosi Hetilap*, *Orvostörténeti Közlemények*) és időszaki kiadványok hasábjain is rendszeresen felbukkantak dolgozatai és tanulmányai. Később a cseh és a szlovák orvosi lapokban is közölt írásokat, ennek köszönhetően megszerezte a „történelemtudomány kandidátusa” fokozatot (1998-ban). Magát szerényen Duka Zólyomi Norbert (1908–1989) pozsonyi orvostörténész művének folytatójaként jellemzi, ami kétségtelenül igaz, de vele ellentétben orvosi képzése jóvoltából olyan összefüggéseket is észrevesz, amelyek olykor elkerülnek a nem szakmabeliek figyelmét.

Kiss Lászlónak fél év leforgása alatt két nagy ívű munkája látott napvilágot. Az első egy monográfia (*Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa: Dercsényi János*, Budapest–Dercen, 2009) a Szepesszombatban született Dercsényi (Weisz) János (1755–1837) orvosdoktorról, borászról, bányatulajdonosról és timsógyárosról, aki mellesleg Kazinczy Ferenc sógora (is) volt. Ennek a kötetnek a születése szinte regénybe illő, hiszen a címszereplő hetedizigleni leszármazottja, Demeter János hódmezővásárhelyi református lelkész kezdeményezésére vágott bele a szerző, igaz, nem előzmények nélkül. Először 1989-ben találkozott vele és írt is róla annak kapcsán, hogy 1789-ben sógora, Kazinczy Ferenc halálhírért költötte, ami persze utóbb tévesnek bizonyult, de Kiss Lászlónak ez is elegendő muníciót adott a további bűvárokodáshoz. 2005-ben volt Dercsényi születésének 250. évfordulója, ebből az alkalomból a *Szabad Újságban* közölt egy megemlékezést, amelyre Demeter János figyelmét a Dercsényi család egykori birtokának számító és ma Kárpátaljához tartozó Dercenben élő rokonai hívták fel a figyelmet. Innen kezdődően az események már egyre gyorsabban haladtak a sikeres végkifejlet felé. Kiss László három év leforgása alatt felkutatott minden lehetséges forrást és dokumentumot, miközben rá kellett döbennie arra is, hogy milyen sok pontatlan, sőt valótlan állítás is közkézen forog Dercsényivel kapcsolatban, ugyanakkor szinte újra fel kellett fedezni egyik-másik munkáját, amelyről az utókor megfeledkezett. A közel negyedfélszáz oldalas kötetben csupán alig 70 oldalt tesz ki Dercsényi tudományos életrajza, de ebben plasztikus képet kapunk a megyei főorvosról, a borászról, a timsógyárosról, a mineralógusról, a Magyar Tudományos Akadémia tagjáról és természetesen hírneves sógorához, Kazinczy Ferenchez fűződő kapcsolatáról is, ami – elsősorban a két testvér: Kazinczy Ferenc és Julianna húga anyagi természetű nézeteltérései miatt – nem volt éppen felhőtlen. Talán ez a magyarázata annak is, hogy az emlékeit papírra vető költő, irodalomszervező és nyelvújító nem sok szót veszteget Dercsényire, aki pedig eléggé mozgalmas életet élt és a korabeli társadalomban fontos köztisztviségeket is viselt. Orvosi ténykedése elsősorban életének első felét jellemezte, de már Zemplén megye főorvosaként érdeklődése a borászat felé fordult és 1796-ban egy németül írt 111 oldalas könyvet jelentetett meg Bécsben a tokaji borról (*Ueber Tokais Weinbau dessen Fexung und Gährung*), amelynek második kiadása négy évvel később, 1800-ban Lipcsében is napvilágot látott, közben pedig Kassán megjelent a magyar fordítása is (*A tokaji bornak természetéről, szűréséről és forrásáról*) Őri Filep Gábor sárospataki professzor jóvoltából. Ez a szakmai szempontból alapos és ma is használható megállapításokat tartalmazó mű meglepő módon sokáig elkerülte a magyar borászat múltjával és a borászati szakirodalom történetével foglalkozó szerzők figyelmét, csak a múlt század nyolcvanas éveiben „fedezték fel” ismét és 1989-ben újra kiadták, de példányait azonnal szétkapkodták, ezért a kiadó – Demeter János – úgy döntött: a monográfiában kapjon helyet az első magyar kiadás fénymásolt formában. Az már Kiss László alaposságát dicséri, hogy hőse kedvéért elmélyedt a korabeli magyar nyelvű borásza-

ti szakirodalomban is, s ha már Dercsényiről írt, helyreigazította azokat a pontatlanságokat is, amelyek még az olyan – egyébként kiváló – munkákban is előfordulnak, mint a Szabadváry Ferenc – Szókefalvi Nagy Zoltán szerzőpáros nagy összefoglaló könyve a magyarországi kémia történetéről.

A kötet *Függelékének* tételait említve, el kell mondani, hogy Dercsényi néhány egyéb írását is megtalálhatja itt az olvasó. A *Kivonás* 1825-ben a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain látott napvilágot, tartalmát maga Dercsényi így foglalja össze: „Kivonás az én Magyar ország’ Természeti és mesterségi Termesztményiről készített Kéz-Írásomból, a’ melly egyszermind elő adja a’ más Nemzetek Termesztményeinek, Mesterségeknek és Kereskedésének öszve hasonlítását a’ Magyar és Austriai kereskedés némelly Levél Táraiból vett hasonlító Tabellájának hozzá mellékelésével, még pedig Kivonása a’ 11-ik Szakasznak. Különösen az Európai, Afrikai és Szigetekbeli Borokról és Borbeli készítményekről, nevezetesen pedig a’ Fokai Borokról ’s Borbeli készítményekről, és az azokkal gyakoroltatni szokott kereskedésről.” Érdekes a *Társalkodóban* 1835-ben megjelent *A’ föld-rengésről* c. dolgozata is, amelyben a szén-dioxid kapcsán még borászati tapasztalatait is hasznosítja: „A’ szén-savany (gas carbonicum) mindenek előtt tudva van, hogy ha a’ must’ forrásakor a’ hordóba beszorul, annak fenekét kiüti, ’s ha a’ pincze bőven van azzal megtelve, a’ gyertya eloltja, ’s a’ vigyázatlan embert egy pillantás alatt megöli. Ezen gáz igen bőven található a’ természetben, részint a’ levegőben, de jóval nagyobb rész a’ földben, a’ savanyú vizekben, mészkőben ’s más féle ásványokban, mellyeknek egy része mészkő.” De ízelítőül elégedjünk meg ennyivel, hiszen Kiss László monográfiájáról beszélünk, nem Dercsényi széles körű és tapasztalati megfigyeléseken alapuló szövegeiről. Nyilván lappanghatnak még kéziratban további Dercsényi-szövegek, ami azért is elképzelhető, mert ő maga több helyen jelezte megírásuk szándékát, de ha előkerülnek is, lényegesen már nem módosíthatják azt a képet, amelyet Kiss László rajzolt meg hőséről, jeles orvoselődjéről.

A másik jelezett mű (*Az orvostudomány felvidéki történetéből*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2010) Kiss László eddigi orvostörténeti kutatásainak az összegzése. Tartalmazza mindazokat a lapokban és különböző évkönyvekben publikált tanulmányait, amelyeknek „főszereplői” felvidéki származásúak vagy életük egy részét itt töltötték. Egy kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy aki nem szerepel benne, az nem is érdemes az utókor figyelmére. A könyv terjedelme közel 400 oldal, a dolgozatok száma 55, a lábjegyzeteké pedig 1367. Ez az adatsor egyszerre jelzi a szerző sokoldalúságát és alaposágát, hiszen ahány írás, annyi téma, kezdve a nagyszombati orvosi kar végzettjeivel, folytatva a magyarországi vakcináció kezdeteivel és az egészségnevelés múltjával, egészen a híres magyar orvosok felvidéki kapcsolataival vagy a katonai orvostan felvidéki fejeteivel bezárólag. A könyv budapesti bemutatóján Gazda István tudománytörténész nem kis malíciával megjegyezte, hogy Kiss László olyan tényeket és összefüggéseket tárt fel, amelyek nyomán sok, eddig meggyökeresedett tévhitet kidobhatunk, sőt teljesen át is írhatjuk egy-egy kérdéssel kapcsolatos eddigi ismereteinket. A mai magyar orvostörténészek színe-java többnyire egyetemi klinikán dolgozik vagy múzeumban, egyetemi katedrán főállásban ezt kutatja, míg Kiss László egy csallóközi falu körzeti orvosaként, napi munkája végeztével sokszor a késő éjszakába nyúlóan jegyzetel vagy fogalmazza újabb írásait. Figyelmét semmi és senki nem kerüli el. Ha csak az említett lábjegyzetekbe olvassunk bele, akkor ugyancsak meglepődünk, milyen széles skálán mozog az érdeklődése. Ezekből derül ki ugyanis, hogy mi mindent olvasott el vagy keresett meg egy-egy megállapítása alátámasztására. A szerző tisztában van azzal, hogy csak akkor tud hitelesen ér-

velni vagy kijelenteni bármit is, ha a forrásait precízen feltünteti. Több helyen is megjegyzi, hogy nem tekinti magát szakértőnek valamilyen kérdésben, ezért az arra illetékesebbet idézi, mint például Petőcz Mihály orvos-filozófus esetében, akinek bölcséleti írásai kapcsán Mészáros András filozófusra hivatkozik. De ezért cserébe olyan tényeket hoz a felszínre, amelyek az általa sokra tartott bölcsészprofesszor számára is bizonyára újdonságként hatnak, és nem csak orvostörténeti szempontból. Egy-egy tanulmánya akár kriminek is beillene, hiszen úgy jut el a végeredményig, mint a legkiválóbb mesterdetektívek. Kiss László tanulmányaiból egy olyan korszak sajátos szemszögből megrajzolt képe bontakozik ki az olvasó előtt, amelynek társadalomtörténetével, irodalmával, művészetével és művelődésével már eddig is több tucatnyi monográfia foglalkozott ugyan, de éppen azok a szereplői, akiket Kiss László felvonultat, ezekben a nagy összefoglalásokban többnyire csak epizodisták vagy nem is találhatók meg, miközben egy egész ország egészségügyéért voltak felelősek vagy egy-egy új orvosi diszciplína meghonosítói lettek hazánkban. Ebből a szempontból különösen izgalmas a XIX. második felében és a századforduló után Pozsonyban működött Kanka Károly szemészorvos pályájának a bemutatása, de nem kevésbé az Limbacher Rezső életútjának ismertetése, akiről tudjuk ugyan, hogy Peéry Rezső édesapja volt és hogy egy rózsaligetet alapított Pozsonyban, a Duna jobb partján, de az, hogy szülészorvosként és a szlovenszkoí orvostársadalom egyik megszervezőjeként is maradandót nyújtott, az ebből a kötetből derül ki. Amikor legutóbb Kiss Lászlót a legrangosabb magyar orvostörténeti díjjal, a Weszprémi Emlékéremmel tüntették ki, a már említett Gazda István joggal mutatott rá arra, hogy Kiss László egyike azon keveseknek, aki nem elégszik meg egy közkézen forgó megállapítással, hanem felkutatja az eredeti forrást, és ilyenkor általában beigazolódik a gyanúja, hogy mindaz, amit addig tudunk vagy tudni véltünk, nem úgy van. Ez az eléggé nem dicsérhető kételkedés és pontosságra törekvés az egyik legfőbb erénye és fegyvere is doktorunknak, akit nem véletlenül kért fel az *Orvosi Hetilap* szerkesztősége orvostörténeti szaklektorának. Évtizedek óta gyomlálgatja a kollégák írásait és éles szemének köszönhetően sok pontatlanságot, tévedést sikerült még a nyomdába küldés előtt kiszűrnie.

Kiss László ugyan nem ismeretlen a hazai olvasók körében, hiszen a jeles jogászról és Kossuth hívéréről, Pongrácz Lajosról írt monográfiája, a magyar irodalom, illetve a világirodalom jeleseiről összeállított „patográfiáinak” a gyűjteményes kötetei (*Kínok tövisében*, 1997; *Doleo – ergo sum*, 2001) vagy a társszerzőkkel írt *Gondolatokból épült katedrális* (2001) című munkája helyenként még fellelhetők a könyvesboltokban, de a fentebb ismertetett kötetének dolgozatait jobbra magyarországi szaklapokban publikálta, és ezeket csak kevesen ismerik Szlovákiában. Hogy a Felvidék orvostörténetének alapos feldolgozását komolyan gondolja, azt már a 2006-ban megjelent *Orvostörténeti helynevek a Felvidéken* című kötetével jelezte, ebben számba vette (pályájuk részletes ismertetése nélkül) azokat az orvosokat, akik tájainkon születtek vagy működtek, de szíve szerint egy *Ki kicsoda?*-szerű, a felvidéki orvosokat felvonultató lexikont állítana össze. Ez már csak azért is hasznos lenne, mert – ahogy többször is utaltam rá – a közkézen forgó adatok között jócskán akadnak tévesek vagy pontatlanok, kezdve az egyébként megbízhatónak tartott 14 kötetes Szinnyei-bibliográfiával, a különböző népszerű lexikonokon át egészen a nagy ívű szakmonográfiákig és helytörténeti összefoglalásokig. És van még egy vágya, amiről e sorok írójának beszélt: szívesen oktatná az orvostörténetet a komáromi Selye János Egyetemen. Azt gondolom, alkalmasabb személyt erre a feladatra keresve sem találhatnánk.